

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

*Οτι πρέπει οἱ ἡγεμόνες ν' ἀποφεύγωσι
τοὺς κόλακας.

Ἀναγκαῖον θεωρῶ νὰ καταγίνω εἰς τὸ
σπουδαῖον τοῦτο κεφάλαιον, πραγματευό-
μενος περὶ τοῦ λάθους, εἰς τὸ ὅποῖον εὐκό-
λως ὑποπίπτουσιν οἱ ἡγεμόνες, ἔάν δὲν εἶνε
λίαν συνετοὶ καὶ προσεκτικώτατοι περὶ τὴν
ἐκλογὴν τῶν ἀνθρώπων. Ὁ λόγος εἶνε περὶ
τῶν κολάκων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους γέμουσιν
αἱ αὐλαὶ τῶν ἡγεμόνων, διότι οἱ ἄνθρωποι
εἶνε τόσον φίλαυτοὶ καὶ τοσον εὐαπάτητοι,
προκειμένου λόγου περὶ ἑαυτῶν, ὥστε δυσ-
κόλως δύνανται ν' ἀποφύγωσι τὴν πανώ-
λην τῆς κολακείας, θέλοντες δὲ νὰ τὴν ἀ-
ποφύγωσι, κινδυνεύουσι νὰ περιφρονηθῶσι,
διότι τὸ καταλληλότερον μέσον, δι' οὗ δύ-
ναι τις νὰ προφυλάττηται ἀπὸ τῆς κολα-
κείας, εἶνε νὰ κάμῃ τοὺς ἀνθρώπους νὰ
ἐννοήσωσιν, ὅτι ἀνέχεται αὐτοὺς λέγοντας
τὴν ἀλήθειαν· ὅταν ὅμως πᾶς τις ἀνεξαί-
ρετως δύναται νὰ σοὶ λέγει τὴν ἀλήθειαν,
ἐκλείπει τότε τὸ ὀφειλόμενον πρὸς σὲ σέβας.
Διὰ τοῦτο πᾶς συνετὸς ἡγεμὼν ὀφείλει
νὰ βαδίζῃ μέσῃν τινὰ ὁδόν, τουτέστι νὰ
ἐκλέγῃ φρονίμους ἀνθρώπους, πρὸς τοὺς ὁ-
ποίους νὰ δώσῃ τὴν ἄδειαν νὰ τῷ λέγωσι
τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ μόνον περὶ ὧν πραγ-
μάτων ἤθελε ζητήσῃ αὐτὸς πληροφορίας.
Ὅφειλει ὅμως ὁ ἡγεμὼν νὰ τοὺς ἐρωτᾷ
περὶ παντὸς πράγματός καὶ ν' ἀκροάζεται

τάς γνώμας των, κατόπιν δὲ τούτων ν' ἀποφασίζῃ κατὰ τὴν θέλησίν του. Πρὸς ἅπαντας δὲ τοὺς τοιούτους συμβούλους αὐτοῦ καὶ πρὸς ἓνα ἕκαστον ἰδιαιτέρως, ὀφείλει νὰ φέρηται οὕτω πως, ὥστε νὰ γνωρίζωσιν, ὅτι τόσον περισσότερο οἱ λόγοι των θέλουσιν εἶσθαι εὐπρόσδεκτοι, ὅσον περισσότερο θέλει εἶσθαι ἢ ἐλευθερία, μετὴν ὅποیان θέλουσι τῷ λαλῆ. Ἐκτὸς τῶν τοιούτων συμβούλων δὲν πρέπει ν' ἀκροάζεται ἄλλον τινά, νὰ ἐκτελεῖ δὲ τὰς ἀποφάσεις του καὶ νὰ ἐυμένη εἰς αὐτάς. Ὁ ἄλλως πως πράττων ἢ κινδυνεύει ἔνεκα τῶν κολάκων ἢ μεταβάλλει συνεχῶς πεποιθήσιν ἔνεκα τῆς ποικιλίας τῶν γνώμων· ἐκ τούτου δὲ ἐλαττοῦται ἢ πρὸς αὐτὸν ὑπόληψις. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου θέλω φέρῃ νέον παράδειγμα. Ὁ ἱερεὺς Λουκάς, ὑπάλληλος τοῦ νῦν αὐτοκράτορος Μαξιμιλιανουῦ, λαλῶν περὶ τῆς μεγαλειότητός του, εἶπεν ὅτι, ἂν καὶ δὲν ἐλάμβανεν ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος τὴν γνώμην κανενός, τίποτε ὅμως δὲν ἀπεφασίζε κατὰ τὴν θέλησίν του, τοῦτο δὲ προέρχεται ἀπὸ διεκγωγῆν, ἐναντίαν τῆς ὁποίας ἀνωτέρω ἐσημείωσα, καθότι ὁ αὐτοκράτωρ ἐκεῖνος εἶνε ἄνθρωπος κρυφίνους, δὲν κοινοποιεῖ εἰς κανένα τοὺς διαλογισμούς του καὶ δὲν ζητεῖ κανενὸς γνώμην. Ἄμα ὅμως οἱ σκοποὶ του ἀρχίζουσι νὰ ἐνεργῶνται καὶ ν' ἀποκαλύπτονται, ἀμέσως παρουσιάζονται ἀντιλογία ὑπὸ τῶν συμβούλων του, ἐκεῖνος δὲ, καθὼ εὐπιστος, ὀπισθοδρομεῖ. Τὴν ἐπιούσαν λοιπὸν ἀνατρέπει ὅσα ἔπραξε τὴν προτεραίαν, οὐδεὶς δὲ ἐννοεῖ ποτε τί θέλει ἢ τί

θέλει νὰ πράξῃ καὶ ἔνεκα τούτου δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ στηριχθῇ τις εἰς τὰς ἀποφάσεις του. Πᾶς ἡγεμὼν διὰ τοῦτο ὀφείλει νὰ λαμβάνῃ συμβουλὰς πάντοτε, ἀλλ' ὅσάκις αὐτὸς θέλῃ καὶ ὄχι ὅταν οἱ ἄλλοι θέλωσι χρεωστῆ μάλιστα ν' ἀποτρέπῃ τοὺς αὐθορμήτως προθυμουμένους νὰ τὸν συμβουλευσωσιν, ἀλλὰ πρέπει νὰ ζητῇ περὶ παντὸς πράγματος γνώμην καὶ μεθ' ὑπομονῆς ν' ἀκροάζεται τὴν ἀλήθειαν, δεικνύων τὴν δυσχερεσκειάν του, ὅσάκις ἤθελέ τις, συστελλόμενος, τῷ ἀποκρύψει αὐτήν. Ἀπατῶνται βεβαίως οἱ νομίζοντες, ὅτι ἡγεμόνες τινές, φαινόμενοι συνετοί, δὲν εἶνε τοιοῦτοι ἐκ φύσεως, ἀλλ' ἔνεκα τῶν καλῶν συμβουλῶν τῶν ὑπαλλήλων των, διότι κανὼν γενικὸς καὶ ἀλάνθαστος εἶνε, ὅτι πᾶς ὁ μὴ ὢν ἀφ' ἑαυτοῦ συνετός, δὲν ὠφελεῖται ἀπὸ τὰς συμβουλὰς τῶν ἄλλων, ἐκτὸς ἂν ἐκ τύχης ἤθελεν ἀφεθῆ εἰς τὴν διοίκησιν ἑνὸς μόνου φρονίμου ὑπουργοῦ· οὕτω πως ὁ τοιοῦτος ἡγεμὼν, δύναται νὰ χειραγωγῆται, ἀλλὰ τῆς τοιαύτης χειραγωγήσεως ἡ διάρκεια θέλει εἶσθαι ὀλιγοχρόνιος, καθότι ὁ ὑπουργός, ὅστις τὸν χειραγωγεῖ, ταχέως δύνανται νὰ τῷ ἀρπάσῃ τὴν ἐξουσίαν. Ὅταν ὅμως ὁ μὴ συνετός ἡγεμὼν συμβουλευῆται πολλούς, τότε αἱ εἰς αὐτὸν διδόμεναι συμβουλαὶ θέλουσιν εἶσθαι ἀσυμβίβαστοι, αὐτὸς δὲ θέλει εἶσθαι ἀνίκανος νὰ τὰς συμβιβάσῃ. Εἰς τοιαύτην περίστασιν πᾶς τις τῶν συμβούλων του ἰδιαιτέρως θέλει ὀδηγεῖται ἀπὸ τὴν ἰδιοτέλειάν του, ὁ δὲ ἡγεμὼν μὴτε νὰ διορθώσῃ, μὴτε νὰ γνωρίσῃ αὐτοὺς θέλει εἶσθαι ἰκανός. Τὸ πρᾶγμα δὲ δὲν δύναται

νά ἔχη ἄλλως, διότι πάντοτε οἱ ἄνθρωποι ἀποβαίνουν κακοί, ὅταν ἀνάγκη τις δέν ὑποχρεόνη αὐτούς νά εἶνε καλοί. "Οθεν συμπεραίνω, ὅτι αἱ καλαὶ συμβουλαί, παρ' ὅποιουδήποτε καὶ ἂν δίδωνται, εἶνε ἀποτέλεσμα τῆς φρονήσεως τοῦ ἡγεμόνος, πώποτε δέ ἡ φρόνησις αὐτοῦ δέν εἶνε ἀποτέλεσμα τῶν καλῶν συμβουλῶν.

R

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ΄.

Διατι οἱ ἡγεμόνες τῆς Ἰταλίας ἀπώλεσαν
τὰ κράτη των.

Τηρουμένων ἀκριβῶς τῶν ἕσων ἀνωτέρω
ἐξέθεσα ὑπὸ τῶν ἀνωτέρω ἡγεμόνων, δύ-
ναιται οὗτοι νὰ διατηρῶνται ὡς νὰ ἦσαν
διαδοχικοί, διότι ἡμποροῦσι νὰ ἀσφαλίσω-
σιν ἀμέσως καὶ νὰ στερεώσωσι τὴν ἐξου-
σίαν των περισσότερον παρὰ ἂν ἦτο αὕτη
ἀπηρχαιωμένη. Αἱ πράξεις παντὸς νέου ἡ-
γεμόνος ἐπιβλέπονται περισσότερον παρὰ
τὰς πράξεις τῶν διαδοχικῶν καὶ ὅταν εἶνε
ἐνάρετοι, ἐλκύουσιν ἔτι μᾶλλον τὸ σέβας
τῶν ἀνθρώπων καὶ δεσμεύουσιν αὐτοὺς πε-
ρισσότερον παρὰ τὸ ἀρχαῖον τοῦ γένους,
διότι οἱ ἄνθρωποι γοητεύονται περισσότε-
ρον ἀπὸ τὰ παρόντα παρὰ ἀπὸ τὰ παρελ-
θόντα καὶ ὅταν εἰς τὰ παρόντα εὐρίσκουσι
τὴν εὐδαιμονίαν των, εὐχαριστοῦνται χωρὶς
νὰ ἔχωσι καμμίαν ἄλλην ἀπαίτησιν, ἀπο-
δεχόμενοι μάλιστα μετὰ προθυμίας μεγί-
στης τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ τοιούτου ἡγεμό-
νος, ὅταν αὐτὸς κατὰ τὴν λοιπὴν ἐνέργειαν
τῶν καθηκόντων του φέρεται ἐπαξίως τῆς
ὑψηλῆς θέσεώς του. Καθὼς δὲ αὐτὸς θέλει
δοξασθῆ διπλασίως, διότι ἐδημιούργησε νέαν
ἡγεμονίαν καὶ διότι ἐκόσμησε καὶ ἐνίσχυ-
σεν αὐτὴν διὰ νόμων καὶ στρατευμάτων κα-
λῶν καὶ διὰ συμμαχιῶν καὶ παραδειγμα-
των ἀξιολόγων, οὕτω διπλασίως θέλει κα-
ταισχυνηθῆ ἐκεῖνος, ὅστις, ἂν καὶ ἐκ γενε-

τῆς ἡγεμών, ἀπώλεσεν ὅμως τὸ κράτος του
 ἕνεκα τῆς ὀλίγης φρονήσεως αὐτοῦ. Ἐὰν
 ἤδη λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν τοὺς κατὰ τὰς τε-
 λευταίας ἐποχὰς ἐν Ἰταλίᾳ ἀπολέσαντας
 τὰ κράτη των, ὡς τὸν βασιλέα τῆς Νεα-
 πόλεως, τὸν δούκα τῶν Μεδιολάνων καὶ
 ἄλλους τοιοῦτους, θέλει παρατηρήσῃ ἐκ
 πρώτης ἀφετηρίας εἰς αὐτοὺς κοινόν τι ἀ-
 τόπημα περὶ τὰ στρατιωτικά, προελθὸν ἀπὸ
 τὰς διεξοδικῶς προεκτεθείσας αἰτίας. Προσ-
 ἔτι μεταξὺ αὐτῶν παρατηροῦμεν τινάς, οἵ-
 τινες ἢ ἐμισοῦντο ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἢ ἂν καὶ
 ἠγαπῶντο παρ' αὐτοῦ, δὲν ἤξευραν ν' ἀ-
 σφαλίσθωσιν ἀπὸ τοὺς ἄρχοντας, διότι ἄνευ
 τῶν ἐλλείψεων τούτων δὲν καταστρέφονται
 τὰ κράτη, ὅσα ἔχουσι τὰ μέσα πρὸς κα-
 τάρτισιν στρατοῦ ἱκανοῦ νὰ ἐκστρατεύσῃ.
 Φίλιππος ὁ Μακεδών, ὄχι ὁ πατὴρ τοῦ με-
 γάλου Ἀλεξάνδρου, ἀλλ' ὁ νικηθεὶς ὑπὸ
 τοῦ Τίτου Κοϊντίου, εἶχε μετρίαν δύναμιν
 ἀπέναντι τῆς μεγάλης ἐκείνης δυνάμεως
 τῶν Ρωμαίων καὶ τῶν Ἑλλήνων, τῆς ἐπι-
 πεσούσης κατ' αὐτοῦ, καὶ μολοντοῦτο,
 διότι ἦτο πολεμικός καὶ διότι ἤξευρε νὰ ἐλ-
 κύη τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ καὶ ν' ἀσφαλίζη-
 ται ἀπὸ τοὺς ἄρχοντας, ἀντέσχεν ἱκανὰ ἔτη
 εἰς τὸν κατ' αὐτοῦ πόλεμον καὶ διέσωσεν ἐπὶ
 τέλους τὴν ἐπικράτειάν του, ἀπολέσας μόνον
 πόλεις τινάς. Διὰ τοῦτο οἱ ἡγεμόνες τῆς
 Ἰταλίας, οἵτινες διὰ πολλὰ κατὰ συνέχειαν
 ἔτη ἡγεμόνευον, ἀποβληθέντες τῆς ἐξουσίας,
 δὲν πρέπει νὰ αἰτιῶνται τὴν τύχην, ἀλλὰ
 τὴν ραθυμίαν αὐτῶν, διότι, μὴ σκεφθέντες
 ποτὲ ἐν καιρῷ ἡσυχίας, ὅτι ἠδύναντο νὰ με-
 ταβληθῶσι τὰ πράγματα (ὡς συμβαίνει εἰς

ὄλους τοὺς ἀνθρώπους νὰ μὴ συλλογίζωνται
 ἐν καιρῷ γαλήνης τὴν τρικυμίαν) ἀφοῦ οἱ
 κίνδυνοι τοὺς ἐπλησίασαν, ἐφρόντισαν μόνον
 πῶς νὰ φύγωσι καὶ ὄχι πῶς νὰ ὑπερασπι-
 σθῶσιν, ἐλπίζοντες, ὅτι οἱ λαοί, κακῶς φέ-
 ροντες τὴν αὐθάδειαν τοῦ νικητοῦ, ἤθελον
 τοὺς ἀνακαλέσῃ. Τὸ τοιοῦτον μέτρον εἶνε
 καλὸν ὡς ἂν δὲν ὑπάρχουσιν ἄλλα πρόχει-
 ρα, ἀλλ' εἶνε ὀλέθριον νὰ παραλείπη τις
 ὅλα τὰ λοιπὰ καὶ νὰ ἐπιλαμβάνηται αὐτοῦ
 καὶ μόνου, διότι εἶνε ἀνόητον νὰ ἐγκατα-
 λειφθῇ τις εἰς τὴν πτώσιν του, μὲ τὴν ἐλ-
 πίδα, ὅτι θέλει παρουσιασθῇ μετὰ ταῦτα
 ὁ σώσων αὐτόν. Ἡ τοιαύτη ἐλπίς ἢ δὲν
 ἐπαληθεύει ἢ ἂν ἐπαληθεύσῃ εἶνε ἐπισφα-
 λής, διὰ τὸν λόγον, ὅτι ὁ τοιοῦτος τῆς ὑ-
 περασπίσεως τρόπος εἶνε ἀνανδρος καὶ δὲν
 ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν θέλησίν σου, ἐπειδὴ κα-
 λὴ καὶ βεβαία καὶ διαρκὴς εἶνε ἢ ὑπερά-
 σπισις, ἣτις στηρίζεται εἰς σὲ καὶ εἰς τὴν
 ἀνδρείαν σου.

Ω

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ΄.

Πόσον ἰσχύει ἡ τύχη εἰς τὰ ἀνθρώπινα καὶ
 πῶς δυνάμεθα ν' ἀντέχωμεν κατ' αὐτῆς.

Ἄγνωστον δὲν εἶνε εἰς ἐμέ, ὅτι πολλοὶ
 ἄνθρωποι ἐνόμιζον καὶ νομίζουσιν, ὅτι τὰ
 πράγματα τοῦ κόσμου τούτου διέπονται
 ὑπὸ τῆς τύχης καὶ τοῦ Θεοῦ εἰς τρόπον
 τοιοῦτον, ὥστε ἡ ἀνθρωπίνη φρόνησις δὲν
 δύναται νὰ ἐπιφέρῃ οὐδεμίαν διόρθωσιν καὶ
 τὴν ἐλαχίστην θεραπείαν· ὅθεν ἠδύναντο οἱ
 τοιοῦτοι νὰ κρίνωσιν, ὅτι πρέπει νὰ ἐγκα-
 ταλιμπάνωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς πάντοτε εἰς τὴν
 τύχην καὶ ὅτι εἶνε ματαία πᾶσα σκέψις
 περὶ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Ἡ γνώ-
 μη αὕτη ἔλαβε μεγαλειτέραν ὑποδοχὴν εἰς
 τοὺς συγχρόνους μας ἕνεκα τῶν μεγάλων
 καὶ ἀπροσδοκῆτων μεταβολῶν, τὰς ὁποίας
 εἶδομεν καὶ βλέπομεν καθ' ἐκάστην. Ταύ-
 τας ἀναπολῶν ἐνίοτε εἰς τὸν νοῦν μου, ἔ-
 κλινα καὶ ἐγὼ εἰς τὴν ἐν μέρει παραδοχὴν
 τῆς τοιαύτης γνώμης· ἐπειδὴ ὅμως ὑπάρ-
 χει εἰς ἡμᾶς ἐλευθέρα θέλησις, νομίζω μό-
 νον ὡς ἀληθές, ὅτι ἡ τύχη διέπει κατὰ τὸ
 ἥμισυ τὰς πράξεις ἡμῶν, ἀφίνει δὲ ἀφ' ἑτέ-
 ρου εἰς τὴν θέλησίν μας τὸ ἕτερον ἥμισυ ἢ
 κάτι ὀλιγώτερον τούτου. Παρομοιάζω δὲ
 τὴν τύχην μὲ ὀρμητικὸν ποταμὸν, ὅστις,
 ὅταν πλημμυρῇ, καταποντίζει τὰς πεδιά-
 δας, καταστρέφει τὰ δένδρα καὶ τὰς οἰκο-
 δομάς, μεταφέρει τὴν γῆν ἀπὸ τὸ ἐν εἰς τὸ
 ἄλλο μέρος, εἰς τὴν ὀρμὴν δὲ αὐτοῦ πᾶς τις

φεύγει καὶ πᾶς τις ὑποχωρεῖ, μὴ δυνάμε-
 νος νὰ παρεμβάλῃ τὸ ἐλάχιστον ἐμπόδιον
 καὶ μολοντοῦτο οἱ ἄνθρωποι δύνανται πρὸ
 τῆς πλημμύρας νὰ προλαμβάνωσι τοὺς κιν-
 δύνους διὰ προχωμάτων, ὥστε ἐρχομένης
 ταύτης ἢ νὰ διέλθωσι τὰ ὕδατα δι' αὔλα-
 κός τινος ἢ ἢ ὄρμη αὐτῶν νὰ ἐξασθενισθῇ
 καὶ νὰ ἀποβῇ ὀλιγώτερον ἐπιβλαβής. Ὁ-
 μοιάζει πολὺ τὸν ποταμὸν ἢ τύχην, ἐξα-
 σκουῖσα τὰς δυνάμεις τῆς, ὅπου δὲν ὑπάρ-
 χει ἀρετὴ ἀνθισταμένη εἰς αὐτήν· ἐκεῖ δὲ
 στρέφει τὴν ὄρμην τῆς, ὅπου ἤξευρει, ὅτι
 δὲν ὑπάρχουσιν ἐμπόδια ἱκανὰ νὰ τὴν στα-
 ματήσωσιν. Ἀρκεῖ νὰ λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν
 τοῦ τὴν Ἰταλίαν, ἥτις κατέστη ἢ ἔδρα καὶ
 ὁ μοχλὸς τῶν τοιούτων μεταβολῶν, διὰ νὰ
 ἴδῃ, ὅτι ὁ τόπος οὗτος εἶνε πεδιάς γωρὶς
 ὄχθας καὶ προχώματα. Ἐὰν αὕτη ἤθελε
 φρουρεῖσθαι ἀπὸ ἀρκοῦσαν σώματος καὶ ψυ-
 χῆς ἀρετῆς, ὡς φρουρεῖται ἢ Γερμανία, ἢ
 Ἰσπανία καὶ ἢ Ἰαλλία, ἢ πλήμμυρα τῶν
 ξένων δὲν ἤθελε φέρῃ τοσκούτας μεγάλας
 μεταβολάς ἢ δὲν ἤθελε συμβῆ πώποτε. Ἡ
 παρατήρησις αὕτη εἶνε ἱκανὴ καθ' ὅσον ἀ-
 φορᾷ τὴν ἐν γένει ἀντίστασιν εἰς τὴν τύ-
 χην. Ἐρχόμενος ἤδη εἰς τὰ καθέκαστα πα-
 ρατηρῶ, ὅτι κατέστη σύνηθες νὰ βλέπῃ τις
 τὸν αὐτὸν ἡγεμόνα, σήμερον μὲν ἡγεμο-
 νεύοντα, αὔριον δὲ καταστρεφόμενον, καί-
 τοι μὰ ἀλλάξαντα φύσιν ἢ ιδιώματα. Τοῦ-
 το νομίζω, ὅτι προέρχεται ἀπὸ τὰς αἰτίας,
 τὰς ὁποίας λεπτομερῶς ἐξήτασα, τουτέστιν,
 ὅτι πᾶς ἡγεμών, στηριζόμενος μόνον εἰς
 τὴν τύχην, καταστρέφεται ἅμα αὕτη μετα-
 βάλλῃ διάθεσιν. Νομίζω προσέτι, ὅτι εὐτυ-

χῆς εἶνε ὁ ἡγεμῶν ἐκεῖνος, ὅστις συμβιβάζει τὴν διαγωγὴν του μὲ τὴν κατάστασιν τῶν καιρῶν, ἀπ' ἐναντίας δὲ δυστυχῆς ὁ μὲ τοὺς καιροὺς μὴ συμμορφούμενος, διότι βλέπομεν τοὺς ἀνθρώπους διώκοντας ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν σκοπὸν, δόξης, φέρ' εἰπεῖν, καὶ πλούτου, διαφοροτρόπως· ὁ μὲν διώκει αὐτὸν μὲ τρόπον πρᾶον, ὁ δὲ μὲ ὀρμητικόν, ὁ μὲν βιαίως, ὁ δὲ πονηρῶς, ὁ μὲν μεθ' ὑπομονῆς, ὁ δὲ μετὰ σπουδῆς, ἕκαστος δὲ αὐτῶν διὰ τῶν διαφορῶν τούτων τρόπων δύναται νὰ φθάσῃ εἰς τὸν σκοπὸν του. Βλέπομεν προσέτι δύο ἐπίσης πρᾶους, τὸν μὲν φθάνοντα εἰς τὸν σκοπὸν, τὸν δὲ ὄχι· καὶ ὡσαύτως ἄλλους δύο ἐπίσης ἐπιτυγχάνοντας, ἂν καὶ ἐξ αὐτῶν ὁ μὲν εἶνε πρᾶος, ὁ δὲ ὀρμητικός. Ἡ διαφορὰ αὕτη πηγάζει ἀπὸ τὰς περιστάσεις τῶν καιρῶν, αἱ ὅποια ἄλλοτε μὲν συμβιβάζονται, ἄλλοτε δὲ ὄχι, μὲ τὴν διαγωγὴν τῶν ἀνθρώπων. Ἴδου πῶς ἐξηγεῖται ὅτι ἀνωτέρω εἶπον περὶ ἐκείνων, οἵτινες διάφορον ὁδὸν βραδίζοντες, φθάνουσι μολοντοῦτο εἰς τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα καὶ ἐκείνων ἐπίσης, οἵτινες ἂν καὶ ὁμοιομόρφως ἐνεργοῦντες, δὲν φθάνουσιν ὅμως ἀμφότεροι εἰς τὸν σκοπὸν των. Ἴδου τέλος πόθεν πηγάζει ἡ μεταβολὴ τοῦ καλοῦ εἰς κακὸν καὶ τ' ἀνάπαλιν· διότι, εἴαν τις κυβερνῶν μὲ πραότητα καὶ ἀνοχήν, ἔχη βοηθητικοὺς τοὺς καιροὺς καὶ τὰ πράγματα, ὥστε ἡ κυβέρνησις του νὰ θεωρηθῇ καλή, ὁ τοιοῦτος εὐτυχεῖ, ἀλλ' εἴαν οἱ καιροὶ καὶ τὰ πράγματα μεταβληθῶσι, καταστρέφεται μὴ θέλων νὰ μεταβάλῃ διαγωγὴν. Ἀδύνατον δὲ εἶνε νὰ εὔρεθῃ ἄνθρωπος τόσον νουνεχῆς,

ὥστε νὰ συμβιβάζη τὴν διαγωγὴν του μὲ τοὺς τοιοῦτους κανόνας, εἴτε διότι δὲν δύναται νὰ μεταβάλῃ τὰ φυσικὰ ιδιώματά του, εἴτε διότι, βαδίσας πάντοτε ἀκινδύως τὴν ὁδόν, τὴν ὁποίαν ἄπαξ διέγραψε, δὲν δύναται νὰ πεισθῇ, ὅτι εἶνε ὠφέλιμον νὰ παραιτήσῃ αὐτήν· ἔνεκα τούτου, ὅταν παρουσιάζηται εἰς τὸν πρᾶγον ἢ περίστασις νὰ δειχθῇ ὀρμητικὸς, δὲν δύναται νὰ πράξῃ τούτο, ἐντεῦθεν δὲ καταστρέφεται, ἐνῶ· εἰάν, συμμορφούμενος μὲ τοὺς καιροὺς καὶ τὰ πράγματα, ἤλλασσε φύσιν, δὲν ἤθελεν ἀλλάξῃ καὶ τύχην. Ὁ Πάπας Ἰούλιος ὁ δεύτερος καθ' ὅλας τὰς πράξεις αὐτοῦ ἐφάνη βίαιος, εἰς τὴν διαγωγὴν του δὲ ταύτην ἦτο ἐπὶ τοσοῦτον σύμφωνοι οἱ καιροὶ καὶ τὰ πράγματα, ὥστε ὅλαι του αἰ ἐπιχειρήσεις ἔλαβον εὐτυχὲς τέλος. Λάβε ὡς παράδειγμα τὴν πρώτην ἐπιχείρησιν αὐτοῦ κατὰ τῆς Βονωνίας, ζῶντος ἔτι τοῦ Ἰωάννου Βεντιβολίου. Οἱ Ἐνετοὶ καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας διέκειντο ἐχθρικῶς πρὸς τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην. Ἡ Γαλλία διεπραγματεύετο περὶ αὐτῆς καὶ μολοντοῦτο, ἔχων χαρακτῆρα σταθερὸν καὶ βίαιον, αὐτοπροσώπως ὠδήγησε τὴν ἐκστρατείαν ἐκείνην, ἔνεκα τῆς ὁποίας ἔμειναν ἔκθαμβοι καὶ ἀκίνητοι ὅτε βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας καὶ οἱ Ἐνετοί, οὗτοι μὲν ἀπὸ φόβον, ἐκεῖνος δὲ ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν, τὴν ὁποίαν ἠσθάνετο ν' ἀνακτήσῃ ὅλον τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως. Συγχρόνως εἴλκυσεν εἰς τὸ μέρος του τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας, διότι ἰδὼν οὗτος ἀρξάμενην ἤδη τὴν ἐπιχείρησιν καὶ ἐπιθυμῶν τὴν συμμαχίαν τοῦ Ἰουλίου διὰ νὰ

ταπεινώσει τοὺς Ἑνετοὺς, ἐθεώρησεν ἀδύνατον νὰ τῷ ἀρνηθῆ τὴν βοήθειαν τῶν στρατευμάτων του, καθόσον ἡ ἀρνήσις ἤθελεν ἐκληφθῆ ὡς φανερά ἐξύβρισις. Μὲ τὸ βίαιον λοιπὸν τοῦτο κίνημά του ὁ Ἰούλιος κατώρθωσεν ὅτι πᾶς ἄλλος Πάπας, ἔχων ὅλην τὴν ἀνθρωπίνην φρόνησιν, δὲν ἤθελε κατορθώσῃ, διότι, εἴαν ἐπερίμενε νὰ ὠριμάσῃ αἱ διαπραγματεύσεις του, νὰ τακτοποιηθῶσι δὲ τὰ πάντα καὶ μετὰ ταῦτα ν' ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς Ρώμης, ὡς πᾶς ἄλλος Πάπας ἤθελε πράξῃ, πῶποτε δὲν ἤθελεν ἐπιτύχῃ, διὰ τὸν λόγον, ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας ἤθελε προφασισθῆ πρὸς αὐτὸν μυριοτρόπως, οἱ δὲ λοιποὶ ἤθελον τῷ ἐμπνεύσει μωρίας φόβους. Παραλείπω ὅλας τὰς λοιπὰς πράξεις αὐτοῦ, καθὼς ὁμοίως μὲ τὴν ἀνωτέρω καὶ ὡς λαβούσας ἐπίσης τέλος εὐτυχές· παρατηρῶ δέ, ὅτι καὶ τὸ βραχὺ τοῦ βίου του συνετέλεσε διὰ νὰ μὴ περιπέσῃ εἰς τὰ ἐναντία, καθότι, εἴαν ἐπήρχοντο μετὰ ταῦτα καιροὶ ἀπαιτοῦντες ἐναντίαν διαγωγὴν, ἤθελε καταστραφῆ, ἐπειδὴ πῶποτε δὲν ἤθελε παραιτήσῃ τὴν ὁδὸν ἐκείνην, εἰς τὴν ὁποίαν φυσικῶς ἔκλινεν. Συμπεραίνω λοιπὸν ὅτι, ἐπειδὴ ἡ τύχη μεταβάλλεταί, οἱ ἄνθρωποι, ἐπιμένοντες εἰς τὴν διαγωγὴν των, εὐτυχοῦσιν ἐν ὅσῳ αἱ πράξεις των συνάδουσι μὲ αὐτήν, δυστυχοῦσιν ὅμως ἅμα παύσει ἡ τοιαύτη συμφωνία. Νομίζω δὲ ὠφελιμώτερον νὰ εἶνέ τις βίαιος παρά πρᾶος, καθότι ἡ τύχη εἶνε γυνὴ καὶ ἀναγκαῖον θεωρῶ εἰς τὸν θέλοντα νὰ ἔχῃ αὐτὴν ὑποταγμένην εἰς τὰς θελήσεις του, νὰ τὴν μαστιζῇ καὶ νὰ τὴν ὠθῆ· καὶ ἀληθῶς πα-

ρετηρήθη, ὅτι οἱ τοιοῦτοι κατέβηλον αὐτὴν
περισσότερον παρά οἱ φερόμενοι ἡμέρως.
Καθὸ δὲ γυνή, ἀγαπᾷ πάντοτε τοὺς νέους,
ἐπειδὴ οὗτοι εἶνε ὀλιγώτερον συνεστραμμέ-
νοι, εἶνε ὀρμητικώτεροι καὶ προστάζουσιν
αὐτὴν μὲν περισσότερο θάρρος.

R

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ΄.

Προτροπή πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἰταλίας
ἀπὸ τῶν βαρβάρων.

Ἵπ' ὄψιν ἔχων ὕσκα ἄχρι τοῦδε ἐξήτησα
καὶ κατ' ἐμαυτὸν συλλογιζόμενος, εἴαν οἱ
παρόντες καιροὶ εἶνε κατάλληλοι διὰ νὰ
δοξασθῇ νέος τις ἡγεμὼν καὶ εἴαν προσέτι
ὑπάρχωσι πράγματα ἱκανὰ νὰ παρέξωσιν
εἰς φρόνιμον καὶ ἐνάρετον ἄνδρα εὐκαιρίας
προσφόρους διὰ νὰ εἰσκαγάγη εἰς τὴν Ἰτα-
λίαν νέον τι σύστημα κυβερνήσεως, τὸ ὅ-
ποῖον νὰ προξενήσῃ τιμὴν εἰς αὐτὸν καὶ
ὠφέλειαν γενικὴν εἰς τὸν λαόν, παρατηρῶ,
ὅτι ἐποχὴ μᾶλλον πρόσφορος εἰς τοῦτο παρὰ
τὴν παροῦσαν δὲν ὑπῆρξε πώποτε. Ἐάν, ὡς
εἶπον, διὰ νὰ δοκιμασθῇ ἡ ἱκανότης τοῦ
Μωϋσέως, ἦτο ἀναγκαῖον νὰ εὑρεθῇ ὑπο-
δουλωμένος ὁ ἰσραηλιτικὸς λαὸς εἰς τοὺς
Αἰγυπτίους καὶ διὰ νὰ γίνῃ γνωστὴ ἡ γεν-
ναιοφυχία τοῦ Κύρου, νὰ εὑρεθῶσιν οἱ Πέρ-
σαι ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν Μήδων, καὶ περι-
πλέον, διὰ νὰ διαπρέψῃ ὁ Θησεύς, νὰ εὑρε-
θῶσιν οἱ Ἀθηναῖοι σποράδες, οὕτω δύναται
νὰ εἶπῃ τις καὶ σήμερον, ὅτι διὰ νὰ δοκι-
μασθῇ ἡ ἀρετὴ μιᾶς ἰταλικῆς ψυχῆς, ἀ-
ναγκαῖον ἦτο νὰ φθάσῃ ἡ Ἰταλία εἰς ἣν
κατήντησεν ἐλεεινότητα, νὰ ἐξανδραποδι-
σθῇ ὁ λαὸς αὐτῆς περισσότερον ἀπὸ τοὺς
Ἰσραηλίτας, νὰ ὑποκύψῃ εἰς αἰσχροτέρην
δουλείαν παρὰ τὴν τῶν Περσῶν καὶ ὁ δια-
μελισμὸς αὐτοῦ νὰ καταντήσῃ χειρότερος.

παρὰ τὴν σποραδικὴν τῶν Ἀθηναίων κα-
τάστασιν καὶ τέλος νὰ χηρεύη ἀρχηγῶς,
νὰ στερῆται θεσμοθεσιῶν, νὰ κῆται ἐν ἐνὶ
λόγῳ κατατετροπωμένος, γεγυμνωμένος,
λεληλατημένος, τετραυματισμένος, ἀφοῦ
ὑπέστη τὰ πάνδεινα. Καὶ μολονότι ἐφάνη
ἔξοχός τις ἀνὴρ (*), τοῦ ὁποίου ἡ παρουσία
ἐνέπνευσεν ἐλπίδα τινά, ὅτι ἐστάλη οὗτος
ὑπὸ τοῦ θεοῦ διὰ τὴν ἀπολύτρωσιν τῆς Ἰ-
ταλίας, μολοντοῦτο ἡ τύχη ἀπέστρεψεν ἀπ'
αὐτοῦ τὸ πρόσωπόν της εἰς τὴν ἀκμὴν τῶν
ἔργων του καὶ οὕτως ἔμεινεν ἐκείνη σχεδὸν
ἡμιθανὴς καὶ περιμένει τὸν μέλλοντα νὰ ἰα-
τρεύσῃ τὰ τραύματά της, τὸν μέλλοντα νὰ
θέσῃ τέρμα εἰς τὰς κατὰ τῆς Λομβαρδίας
ἐπιδρομὰς καὶ λεηλασίας, εἰς τὰς καταπιέ-
σεις τῆς Νεαπόλεως καὶ τῆς Τυρρηνίας, τὸν
μέλλοντα νὰ θεραπεύσῃ τὰς πληγὰς της
ἐκείνας, αἵτινες ἔνεκα τῆς χρονιότητός των
κατήντησαν ἐλκώδεις.

Ἴδου αὕτη δεομένη πρὸς τὸν Θεόν, ὅ-
πως πέμψῃ ἄνδρα τινὰ ἱκανὸν νὰ τὴν λυ-
τρώσῃ ἀπὸ τὰς ὀμότητας καὶ τὴν αὐθά-
δειαν τῶν βαρβάρων. Ἴδου αὕτη ἐτοίμη νὰ
ἀκολουθήσῃ μίαν σημαίαν, φθάνει μόνον νὰ
παρουσιασθῇ ὁ σημαιοφόρος. Εἰς μόνην τὴν
ἔνδοξόν σου γενεάν δύναται νὰ ἐλπίσῃ
τοῦτο· μόνη αὕτη καὶ ἀρετὴν καὶ τύχην
λαμπρὰν ἔχουσα, ἀρωγούς δὲ τὸν Θεὸν καὶ

(*) Εὐκόλως δὲν δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν τίνα
ὑπαινίττεται ἐνταῦθα ὁ Μακιαβέλλης. Πιθανὸν νὰ
ἐννοῇ τὸν Ἰούλιον Β' ἢ τὸν Καίσαρα Βοργίαν, τοῦ
ὁποίου τὰ ἔργα φέρει πάντοτε εἰς παράδειγμα.
Τινὲς ὅμως νομίζουσιν, ὅτι ἐννοεῖ τὸν Σαβοναρό-
λαν, περὶ οὗ ἐν παρόδῳ ἀναφέρει τὸ 5' Κεφάλαιον.

τὴν Ἐκκλησίαν, τῆς ὁποίας σήμερον προΐσταται, δύναται νὰ τεθῆ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἔργου τῆς ἀπολυτρώσεως ταύτης. Τοῦτο δὲν εἶνε δυσκατόρθωτον, εἰάν θελήσης νὰ ὠφελῆθῃς ἀπὸ τὰ παραδείγματα καὶ τὸν βίον τῶν ἀνδρῶν, περὶ ὧν ἐλάλησα. Καὶ μολονότι οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι εἶνε σπάνιοι καὶ διὰ τοῦτο ἄξιοι τοῦ κοινοῦ θαυμασμοῦ, μολοντοῦτο ἦσαν καὶ αὐτοὶ ἄνθρωποι, ἕκαστος δὲ τούτων ὠφελήθη ἀπὸ εὐκαιρίας μικροτέρας τῶν ὑπαρχουσῶν σήμερον, διότι αἱ ἐπιχειρήσεις αὐτῶν δὲν ἦσαν οὔτε δικαιότεραι, οὔτε εὐκολώτεραι τῆς παρούσης, ὁ δὲ Θεὸς δὲν ἐφάνη εἰς αὐτοὺς περισσώτερον ἀρωγὸς ὅσον πρὸς σέ. Ἡ ὑπόθεσίς μας εἶνε δικαιοτάτη, διότι μόνος ὁ πόλεμος ἐκεῖνος εἶνε δίκαιος, ὅστις εἶνε ἔργον τῆς ἀπολύτου ἀνάγκης καὶ μόνον τὰ ὅπλα ἐκεῖνα εἶνε θεοφιλῆ, τὰ ὁποῖα χρησιμεύουσιν ὡς τελευταία ἐλπίς τῶν πασχόντων (*). Ἡ προθυμία τοῦ λαοῦ εἶνε μεγίστη καὶ ὅπου ὑπάρχει τοιαύτη, δυσκολίαι μεγάλαι δὲν παρουσιάζονται· ἀναγκαῖον μόνον εἶνε ἢ προθυμία αὕτη νὰ λάβῃ διεύθυνσιν ὁμοίαν με ἐκείνην τῶν ἀνδρῶν, τοὺς ὁποίους ἔφερα ὡς παράδειγμα. Ἄλλ' ἐκτὸς ὅλων τούτων εἶδομεν πολλάκις καὶ θαύματα τῆς θείας προνοίας. Ἡ θάλασσα ἐσχίσθη εἰς δύο, τὰ νέφη ἐχρησίμευσαν ὡς ὁδηγοί, ἐκ τῆς πέτρας ἐξεπήγασεν ὕδωρ, ὁ οὐρανὸς ἔβρεξε τὸ μάννα· ἐν ἐνὶ λόγῳ τὰ πάντα συντρέχουσι

(*) Τὸ ὠραῖον τοῦτο τεμάχιον εἶνε τοῦ Τίτου Λιβίου: «Bellum est justum quibus necessarium, et pia sunt arma quibus, nisi in armis, nulla relinquitur spes».

διὰ νὰ μεγαλυθῆς. Τὸ λοιπὸν τοῦ ἔργου
 ὑφείλεις νὰ πράξῃς σύ. Ἡ θεία πρόνοια εὐ-
 δοκεῖ ν' ἀφίγη ἀτελῆ ὅλα τὰ πράγματα
 τοῦ κόσμου τούτου διὰ νὰ μὴ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ
 ἡμᾶς τὴν ἐλευθερίαν τῆς θελήσεως καὶ τὸ
 εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀνήκον μέρος τῆς δόξης.
 Δὲν πρέπει δὲ νὰ ἐκπληττώμεθα, διότι οὐ-
 δεῖς τῶν προμημονευθέντων Ἰταλῶν δὲν
 ἠδυνήθη νὰ κατορθώσῃ ὅτι δυνάμεθα νὰ
 ἐλπίσωμεν ἀπὸ τὴν ἰδικὴν σου γενεάν καὶ
 διότι εἰς τοσαύτας ἐπαναστάσεις καὶ εἰς
 τοσοῦτους πολέμους ἐφάνη ἡ Ἰταλία ὡς
 ἀπολέσασα τὴν πρὸς τὸ μάχεσθαι ἀρετήν.
 Τοῦτο προῆλθεν ἐκ τῶν παλαιῶν στρατιω-
 τικῶν κανονισμῶν, οἵτινες δὲν ἦσαν κατάλ-
 ληλοι, οὐδεῖς δὲ ἀνεδείχθη ἱκανὸς νὰ
 ἐφεύρῃ νέους. Οὐδεμία ἄλλη πράξις τιμᾷ
 περισσότερον τὸν νεωστὶ φαινόμενον εἰς τὸ
 στάδιον τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, ὅσον
 οἱ παρ' αὐτοῦ τεθέντες νέοι νόμοι καὶ κα-
 νονισμοί. Τὰ ἔργα ταῦτα ἐλκύουσι τὸ σέ-
 βας καὶ τὸν θυμασμόν, ὅταν στηρίζωνται
 εἰς ἀρχὰς κοινωφελεῖς καὶ ὑψηλάς· εἰς τὴν
 Ἰταλίαν δὲ ὑπάρχει ὕλη κατάλληλος πρὸς
 ἐφαρμογὴν νέων συστημάτων. Ὁ λαὸς τοῦ
 τόπου τούτου ἔχει μεγίστην ἀνδρείαν, φθά-
 νει μόνον νὰ μὴ στερῶνται αὐτῆς οἱ ἀρχη-
 γοὶ του. Τὴν ἀλήθειαν τοῦ λόγου μου εὐρί-
 σκεις εἰς τὰς μονομαχίας καὶ εἰς τοὺς ἀκρο-
 βολισμούς· ἐκ τούτων θέλεις παρατηρήσῃ
 πόσον ὑπερέχουσιν οἱ Ἰταλοὶ καὶ κατὰ τὴν
 δύναμιν καὶ κατὰ τὴν εὐκινησίαν καὶ κατὰ
 τὴν εὐφυΐαν. Ἐὰν δὲ εἰς τοὺς στρατοὺς δὲν
 εὐδοκίμοῦσι, τοῦτο προέρχεται ἀπὸ τῆς
 ἐλλείψεως τῶν ἀρχηγῶν, διότι οἱ ἐμπειρο-

πόλεμοι δὲν πείθονται εἰς τὰς διαταγὰς αὐτῶν, ἕκαστος δὲ νομίζει ἑαυτὸν ἰκανόν, μὴ παρουσιασθέντος ἄχρι τοῦδε τοῦ κατὰ τε τὴν στρατιωτικὴν ἀρετὴν καὶ τὴν τύχην ὑπερέχοντος εἰς τὸν ὁποῖον νὰ ὑποκύψωσιν οἱ λοιποί. Ἐκ τούτου πηγάζει ἡ αἰτία διὰ τὴν ὁποῖαν εἰς τασούτους πολέμους, γενομένους κατὰ τὰ παρελθόντα εἴκοσιν ἔτη, πάντοτε τὰ ἐξ Ἰταλῶν μόνον συγκεκροτημένα στρατεύματα ἀπέτυχον εἰς τὰ ἔργα των. Τὸν λόγον μου τοῦτον βεβακιοῦσιν αἱ συγκεκροτηθεῖσαι μάχαι πρῶτον μὲν κατὰ τὸν Τάρον, ἔπειτα δὲ κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, τὴν Καπύην, τὴν Γενούαν, τὸ Βαίλα, τὴν Βονωνίαν καὶ τὸ Μέστρακον. Θέλων λοιπὸν Σὺ νὰ βαδίσῃς ἐπὶ τῶν βημάτων τῶν ἐνδόξων ἐκείνων ἀνδρῶν, οἵτινες ἀπελευθέρωσαν τὴν πατρίδα των, πρέπει πρὸ πάντων, ὡς καλὴν ἀρχὴν πάσης ἐπιχειρήσεως, νὰ προετοιμάσῃς ἔθνικὸν στρατόν, διότι πιστοτέρους καὶ γενναιοτέρους στρατιώτας δὲν δύναται τις νὰ ἐπιτύχῃ. Ἐνῶ δὲ ἕκαστος τῶν τοιούτων στρατιωτῶν εἶνε ἄξιος, ὅλοι ὁμοῦ θέλουσι κατασταθῆ ἄριστοι, ὅταν ἴδωσιν ἐπὶ κεφαλῆς των τὸν ἴδιον αὐτῶν ἡγεμόνα τιμῶντα καὶ βραβεύοντα αὐτούς. Ἀναγκαῖον διὰ τοῦτο εἶνε νὰ προπαρασκευασθῆς ἀπὸ τοιοῦτον στρατόν, καὶ οὕτω νὰ δυνηθῆς διὰ τῆς ἰταλικῆς ἀρετῆς νὰ ὑπερασπισθῆς κατὰ τῶν ξένων. Καὶ μολονότι ὁ πεζὸς στρατὸς τῶν Ἑλβετῶν καὶ τῶν Ἰσπανῶν θεωρεῖται τρομερός, μολοντοῦτο ἀμφότεροι ἔχουσιν ἐλαττώματα, ἔνεκα τῶν ὁποίων τρίτος τις στρατός, ἐντελέστερον διωργανισμένος, δύναται, ὄχι μόνον ν' ἀντι-

παραταχθῆ κατ' αὐτῶν, ἀλλὰ μετὰ βεβαιό-
 τητος καὶ νὰ τοὺς ὑπερτερῆσῃ, διότι οἱ μὲν
 Ἴσπανοὶ δὲν ἀντέχουν εἰς τὰς προσβολὰς
 τοῦ ἵππικοῦ, οἱ δὲ Ἑλβετοὶ ἔχουν ἀφορμὰς
 νὰ φοβῶνται τοὺς πεζοὺς, ὅταν οὗτοι καρ-
 τερῶσιν εἰς τὸν πόλεμον ὡς ἐκεῖνοι. "Οθεν
 εἶδομεν, καὶ ἡ πείρα θέλει μᾶς δείξει, τοὺς
 μὲν Ἴσπανοὺς ἀδυνάτους ν' ἀνθέξουν ἀπέ-
 ναντι γαλλικοῦ ἵππικοῦ, τοὺς δὲ Ἑλβετοὺς
 καταστρεφόμενους ἀπὸ τὸ πεζικὸν τῶν Ἰ-
 σπανῶν. Καὶ μολονότι περὶ τοῦ τελευταίου
 γούτου δὲν ἔχομεν πλήρη ἀπόδειξιν, μο-
 λοντοῦτο ἐλάβομεν τεκμηρίά τινα ἀπὸ τὴν
 ἐν Ραουέννη μάχην, ὅταν τὰ πεζικὰ στρα-
 τεύματα τῶν Ἰσπανῶν συνεπλάκησαν μετὰ
 τῶν Γερμανικῶν ταγματῶν, τὰ ὅποια τρι-
 ροῦν εἰς τὸν πόλεμον τὴν αὐτὴν τάξιν τῶν
 Ἑλβετῶν, ἐνῶ οἱ Ἴσπανοί, διὰ τῆς εὐκχυ-
 ψίας τοῦ σώματος, καὶ διὰ τῆς βοηθείας
 τῶν ἀσπίδων των, ὑπείσηλθον εἰς τὰς λόγ-
 χας τῶν Γερμανῶν καί, ἀσφαλεῖς εἰς τὴν
 θέσιν των ταύτην, ἠδύναντο νὰ τοὺς προσ-
 βάλλουν, χωρὶς νὰ μένη πλέον εἰς τοὺς Γερ-
 μανοὺς οὐδεμίαν ὑπεράσπισιν. Ἦθελον δὲ
 καταστραφῆ ἅπαντες, ἐὰν τὸ ἵππικὸν δὲν
 ἐπέπιπτε κατ' ἐκείνων. Εὐκόλον λοιπὸν
 εἶνε, γνωστῶν ἤδη ὄντων τῶν ἐλαττωμάτων
 καὶ τοῦ ἐνός καὶ τοῦ ἄλλου εἴδους τοῦ πε-
 ζικοῦ στρατοῦ, νὰ μορφώσῃ τις νέον δυνά-
 μενον ν' ἀντέχῃ ἀπέναντι τοῦ ἵππικοῦ καὶ
 ἀτρόμητον ἀπέναντι τοῦ πεζικοῦ. Τοῦτο ὅ-
 μως δὲν δύναται νὰ κατορθωθῆ διὰ τῆς
 μεταβολῆς τῶν ὅπλων, ἀλλὰ διὰ τῆς με-
 ταρρυθμίσεως τῶν κανονισμῶν. Τὸ ἔργον
 τοῦτο εἶνε ἐξ ἐκείνων διὰ τὰ ὅποια οἱ νέοι

ἤγεμόνες καὶ τιμῶνται καὶ μεγαλύνονται.
 Δέν πρέπει λοιπὸν ν' ἀναβάλληται τὸ πρᾶγμα
 περισσότερον, διότι εἶνε καιρὸς πλέον νὰ
 ἴδῃ ἡ Ἰταλία τὸν λυτρωτὴν της. Ἀδύνατον
 δὲ εἶνε νὰ παραστήσω μετὰ πόσης προθυ-
 μίας θέλουσιν ὑποδεχθῆ αὐτὸν ὅλαι αἱ ὑ-
 ποκύψασαι εἰς τὴν πλημμύρην τῶν ξένων
 ἐπαρχίαι, μετὰ πόσου πάθους ἐκδικήσεως,
 μετὰ πόσης ἀκλονήτου πίστεως, μετὰ πό-
 σου σεβασμοῦ, μετὰ πόσων δακρῦων! Ποίας
 πόλεως αἱ πύλαι δέν ἤθελον εἰς αὐτὸν ἀνοι-
 χθῆ! ποῖος λαὸς ἤθελε τῷ ἀρνηθῆ τὴν ὑ-
 ποταγὴν του! ποῖος φθόνος ἤθελεν ἰσχύση
 κατ' αὐτοῦ! τίς δέν ἤθελε τῷ προσφέρῃ
 τὴν ὑπόκλισίν του! Ἀπαντες δυσανασχε-
 τοῦσι κατὰ τῆς βαρβάρου ξενοκρατίας! Ἡ
 ἔνδοξός Σου γενεὰ ἄς εὐδοκήσῃ ν' ἀναλάβῃ
 τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην μὲ τὴν αὐτὴν προ-
 θυμίαν καὶ μὲ τὴν αὐτὴν ἐλπίδα μὲ τὴν
 ὁποίαν ἐπιλαμβάνονται οἱ ἄνθρωποι παντὸς
 δικαίου ἔργου, διὰ νὰ σεμνυνθῆ ὑπὸ τὴν ση-
 μαίαν Σου ἡ δυστυχὴς αὕτη πατρίς μας καὶ
 ὑπὸ τὴν προστασίαν Σου νὰ ἐπαληθεύσῃ τὸ
 γνωστὸν ἐκεῖνο ρητὸν τοῦ Πετράρχου,

Virtù contro al furore
 Prenderà l'arme e fia il combatter corto,
 Che l'antico valore
 Negli Italici cuor non è ancor morto (*)

(*)

Ὄταν κατὰ τῆς μανίας
 Ὁ βραχίων τῆς ἀνδρείας
 Ὁπλισμένος ἐγερθῆ,
 Ὁ ἀγὼν δέν διαρκεῖ.
 Εἰς τῶν Ἰταλῶν τὰ στήθη
 Παντελῶς δέν κατεβλήθη
 Ἡ ἀρχαία ἀρετή.